

**ТРАДИЦІЙНІ І НОВІТНІ СТАНДАРТИ ВІДБОРУ ТА ОПИСУ
ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ
ДЛЯ БАЗИ ДАНИХ «УКРАЇНСЬКА БІБЛІОГРАФІЯ В ОСОБАХ»**

Останнім часом в Україні бібліографознавчі студії джерел української біографістики, яка завжди була затребуваним, але й найбільш вразливим з ідеологічного боку, ресурсом гуманітарної науки, набули значного поширення як джерельної бази для оцінки об'єктивного розвитку національної науки. Біографічна та біобібліографічна інформація стала важливою частиною комунікативних процесів, дієвим чинником, що забезпечує спадковість і послідовність соціального розвитку, передачу традицій і досвіду минулих поколінь, вона персоналізує історію, забезпечує національну ідентичність, наступність національної історії, відчуття персональної причетності людини-громадянина до історії і культури свого народу, а також функціонування багатьох суспільних інститутів [7].

Сьогодні накопичений величезний джерельний матеріал щодо українських бібліографів, опубліковані монографічні праці, бібліографії, публікації документів, на сайтах бібліотек виставлені перші біобібліографічні ресурси та почали створюватися бази даних, тому ставиться питання про створення загальнонаціонального інформаційного комплексу «Українська бібліографія в особах» [9, 10]. Розвиток сучасної науки та інформаційні технології сучасного суспільства вимагають переходу методології та засобів репрезентації біобібліографічний джерел на новий ступінь розвитку. Вирішення завдання створення національного українського біобібліографічного ресурсу та біографічного словника може бути вирішене лише у вигляді динамічного електронного інформаційного ресурсу [6], інтеграції національних біографічних ресурсів у частині створення електронного інформаційного комплексу «Українська бібліографія в особах», чому значно сприяє наявність бібліографічних електронних ресурсів та інформаційних джерел Інтернету — електронної бібліографії.

Бібліографія є принципово необхідною ланкою наукової методології, тому створення та методичне і технологічне забезпечення цього ресурсу визначає актуальним завданням історичного бібліографознавства.

Слід підкреслити особливості функцій та методів біобібліографії. В цьому аспекті вони є самими життєстійким з усього розмаїття бібліографічних ресурсів. Змінюються лише формат їх реалізації: від рукописного до електронного, а суть залишається незмінною — розкрити засобами бібліографії внесок персони в розвиток тієї чи іншої галузі знання, діяльності. Традиційні біобібліографічні посібники, як правило, мають таку структуру: передмова; біографічний нарис; основні дати життя та діяльності; література про особу; список праць діяча; допоміжні покажчики [3].

Уявити створення об'єктивного біобіографічного ресурсу українських учених, які працювали в галузі української бібліографії, що складається з взаємопов'язаних компонентів біографії вченого та його бібліографії, без повноцінної науково-бібліографічної реконструкції його праць, практично неможливо. Разом з тим, поява нових електронних технологій бібліографії створила додаткові вимоги до опису цих ресурсів.

Відповідно до правил укладання бібліографії у класичних біобіографічних персональних покажчиках для представлення інформації в електронному довіднику про українських бібліографів найбільш доцільним буде подання інформації, у першу чергу, про бібліографічні твори (електронні версії цих творів); джерела про життя і творчість особи (архівні особові справи, фотодокументи, біографічні та бібліографічні словники; бібліотечні та загальні енциклопедії; бібліотекознавчі бібліографічні та біобіографічні покажчики; каталоги та бази даних бібліотек; інтернет-ресурси, що не мають аналогів у друкованому вигляді).

Сучасні бібліографознавці наголошують на трансформації бібліографічної сфери знання наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.: розширилась її об'єктна сфера; вона ввібрала весь універсал джерел знання (фільмографія, медіаграфія, ізографія, вебліографія тощо); змінилась технологічна основа підготовки бібліографічної продукції: від кустарних методів до баз даних і сучасних інформаційних технологій; підвищилась якість бібліографічної продукції, швидкість її генерування та розповсюдження. Однак, основна місія бібліографії залишилась незмінною — забезпечення інтелектуального доступу до джерел знання (ноосфери) [14].

Під електронною бібліографією розуміється бібліографія, яка функціонує в електронному середовищі. Слід зазначити, що електронне середовище має для бібліографії низку суттєвих переваг, а саме, дає змогу не лише готувати електронні аналоги традиційної бібліографічної продукції, а й створювати принципово нові бібліографічні джерела з розвиненими можливостями поповнення та оптимізації, віддаленого доступу, багатоаспектного пошуку та оперативного оновлення [8, 11, 14]. Серед джерел електронної бібліографії у контексті нашого дослідження слід особливу увагу приділити онлайновим формам: бібліотечні веб-сайти; електронні каталоги бібліотек; електронні бібліографічні покажчики; інтернет-навігатори (вебліографія).

Дослідники сучасного стану процесів бібліографування підкреслюють роль електронних інформаційно-бібліографічних ресурсів у сучасних соціальних комунікаціях, які мають забезпечувати процеси повноцінного розвитку науки й освіти в Україні. Інформаційний обмін в умовах інтернет-середовища трансформувался в інформаційно-електронний обмін. У цьому аспекті важливим для України є формування національних бібліографічних веб-ресурсів, створення на їх основі інтегрованої системи національної бібліографії. Кінцевою метою створення такої системи є формування онлайнового інтегрованого ресурсу з сучасним пошуковим апаратом, який надасть ко-

ристувачам у всьому світі доступ у «єдиному вікні» до інформаційних джерел національної бібліографії України [4, 13].

Під час укладання електронного варіанту біобібліографічного довідника слід особливу увагу приділити стандартам бібліографування: опису документів (у тому числі електронних джерел) та форматам бібліографічних записів. Сумісність стандартів опису бібліографічних ресурсів з бібліотечними стандартами забезпечить можливість запозичення готових записів із бібліотечних електронних каталогів, створить можливість взаємоузгодження пошукового апарату біографічного довідника та бібліографічних ресурсів національних бібліотек.

В Україні для уніфікації складання бібліографічного запису на міжнародному рівні, забезпечення можливості обміну результатами каталогізації розроблено новий національний стандарт ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «*Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання*», який набув чинності 1 липня 2007 р. Він є базовим для системи стандартів, правил, методичних посібників зі складання бібліографічного опису [2].

Серед найбільш розповсюджених стандартів представлення друкованих та аудіовізуальних матеріалів більшість бібліотек використовує MARC формати (формати машиночитаної каталогізації), які є додатками до стандарту ISO 2709, на якому працює переважна більшість бібліотечного програмного забезпечення у світі. Багато країн розробили національні версії MARC для використання цього формату в місцевій практиці. Щоб справитися з таким розмаїттям форматів MARC, ІФЛА ініціювала розробку міжнародного формату передачі бібліографічних даних між національними бібліотеками (UNIMARC), що врахував усю сучасну специфіку електронної бібліографії [5].

Треба вказати також на розробку національного формату обміну даними УКРМАРК, який має загальнодержавне значення і був створений в рамках міжвідомчої групи розробників, яка об'єднала фахівців Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (Національна академія наук України), Національної парламентської бібліотеки України (Міністерство культури і туризму України), Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Міністерство освіти і науки України) в рамках договору про інформаційну співпрацю за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Результати співпраці провідних українських фахівців представлені на порталі НБУВ у вигляді електронної версії формату УКРМАРК [10]. Формат, зберігаючи структуру UNIMARC, має ряд особливостей, які впливають з його первісної орієнтації на підтримку не лише комунікативних, а й каталогізаційних функцій. У ньому застосовуються поля та підполя національного використання, що дозволяє підтримувати корпоративні технології аналітико-синтетичної обробки документів і забезпечує гармонізацію практики вітчизняної каталогізації з міжнародними стандартами. У 2007 р. Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського також було проведено науково-методичне дослідження з приводу бібліографічного

опису електронних ресурсів на основі UNIMARC формату, результатом якого став посібник «Каталогізація електронних ресурсів» [1].

Основоположними для осмислення сучасних проблем опису бібліотечних ресурсів стали висновки міжнародного дослідження «Функціональні вимоги до бібліографічних записів» («*Functional requirements for bibliographic records — FRBR*») [17]. Ідеї FRBR призвели до перегляду «Англо-американських правил каталогізації» (*Anglo-American Cataloguing Rules, AACR*) і розробки більш сучасного їх варіанту — RDA «*Resource Description and Access*» («*Опис ресурсів та доступ*»), призначеного для каталогізації ресурсів у цифрову епоху, яка диктує необхідність опису баз даних і ресурсів, у свою чергу представлених в базах даних; при цьому робиться наголос на універсальності RDA та незалежності від формату і відображення на екрані [22].

Важливим елементом якості бібліографічних даних є також система кодування символів, яка зараз стала ще важливішою, так як тепер даними обмінюються усі країни світу. У зв'язку з цим важливо мати можливість кодування та подання інформації користувачу у потрібному йому вигляді. Навіть в окремому каталозі або бібліографічному покажчику не прийнято пропонувати різні форми подання одного і того ж запису. Потреба обміну даними призвела до стандартизації кодування за допомогою універсального набору символів Unicode. У 1991 р робоча група ISO, відповідальна за ISO / IEC 10646 Unicode створила єдиний універсальний стандарт для кодування багатомовного тексту. Перевагою Unicode (ISO 10646) є здатність вмонтувати практично будь-який шрифт і уникнути неоднозначності, створюваної послідовністю символів. Він може використовуватися в 16-бітових (UTF-16) або у 8-бітових (UTF-8) наборах кодів. Останній рекомендується для обміну бібліографічними даними. Unicode все більше і більше застосовується у веб-середовищі, є одним з кращих стандартів для обробки бібліографічних записів і даних, одержуваних у результаті інших бібліотечних процесів [23].

Для визначення місцезнаходження ресурсу в Інтернеті використовується наступний ідентифікатор: URL (уніфікований покажчик ресурсу), який ідентифікує, та вказує місцезнаходження ресурсу шляхом застосування синтаксичної структури протоколу (доменне ім'я і фактичне ім'я файлу, в якому в даний час знаходиться ресурс).

У зв'язку з тим, що біобібліографія є комплексним біографічним та бібліографічним ресурсом, першочерговим завданням створення біобібліографічного інформаційного ресурсу є також запровадження системи авторитетного контролю імен осіб. Авторитетний контроль (або контроль точок доступу) спирається на нормалізацію контрольованих точок доступу (заголовків) і надання альтернативних та пов'язаних точок доступу. Авторитетний контроль підтримує функцію пошуку, так як дозволяє виявити твори певного автора. Він також підтримує функцію ідентифікації за допомогою усунення різночитань в іменах осіб та організацій, назвах творів і виразів. Контрольовані точки доступу для авторитетних і варіативних форм створюються

з метою авторитетного контролю і для зв'язку між авторитетними записами, вони підтримують процедуру навігації для кінцевих користувачів. Вперше міжнародні вимоги до авторитетних записів були закріплені в 1984 р. «Правилами укладання авторитетних та довідкових записів» (*Guidelines for Authority and Reference Entries, GARE*) [16]; на основі цих правил у 1991 р. було укладено UNIMARC-стандарт для авторитетних записів (*UNIMARC/Authorities*) [25]. Формат UNIMARC/Authorities (підготовлений у 1991 р. Керівною групою ІФЛА з розробки формату для авторитетних / нормативних записів) дозволяє представити в уніфікованій формі, підтвердженій авторитетними організаціями або особами, найменування організацій, фірм, імена осіб, предметні рубрики тощо, а також систему посилань, що зв'язує їх з іншими формами найменувань. Використання файлів авторитетних записів під час створення бібліографічних баз даних надає можливість отримати високоякісні інформаційні продукти. Це єдиний формат, розроблений спеціально для авторитетної інформації; він сумісний з форматом UNIMARC для бібліографічних записів на логічному рівні; забезпечений необхідною документацією; формат має міжнародну підтримку; створює умови для міжнародного обміну інформацією; формат відкритий для змін і доповнень.

Сьогодні за ініціативою онлайн-комп'ютерного бібліотечного центру (*OCLC, Online Computer Library Center*), Бібліотеки Конгресу США (*Library of Congress, LC*) та Національної бібліотеки Німеччини (*German National Library — Deutsche Nationalbibliothek, DNB*) реалізується проєкт створення Віртуального міжнародного авторитетного файлу (*Virtual International Authority File, VIAF*), який має підтримуватись національними бібліотеками у всьому світі та забезпечувати професійний та достовірний пошук персональної інформації.

На рівні стандартів проблеми однозначної ідентифікації імен авторів творчих творів вирішуються сьогодні на основі ISNI (*International Standard Name Identifier — ISO 27729*) — міжнародного стандартного ідентифікатора імені. ISNI — стандарт, призначений для ідентифікації осіб, які є автором суспільно-значущих творів, наприклад книг, телевізійних програм або газетних публікацій. ISNI був розроблений під егідою Міжнародної організації із стандартизації (ISO). ISNI призначений для використання бібліотеками та архівами в загальних інформаційних каталогах, для більш точного пошуку інформації в Інтернеті і базах даних, що сприятиме управлінню авторськими правами в міжнародних проєктах. Передбачається, що ISNI стане важливим компонентом в Linked Open Data (відкриті пов'язані дані) і семантичних веб-ресурсів [21].

Важливою складовою джерел про життя і творчість діячів бібліотечної справи є також особові архівні фонди. Отже, для сумісного представлення бібліографічної та архівної інформації слід також використовувати міжнародні стандарти архівного описування. Так, основними стандартами, прийнятими для опису архівних документів, є ISAD (G) (Загальний міжнародний стан-

дарт архівного описування) та ISAAR (CPF) (Міжнародний стандарт для створення архівних авторитетних записів для організацій, осіб та сімей) [ISAAR (CPF)] [20, 19]. Вони створювались пізніше за бібліографічні стандарти, і під час розробки враховували їхній досвід. Для забезпечення стандартизованого обміну записами між архівними каталогами призначений формат метаданих для архівного опису EAD (Encoded Archival Description), що забезпечує функції, аналогічні MARC-формату для бібліографічних записів [EAD], формат передбачає в кодованих даних забезпечення сумісності із MARC 21.

Отже, сьогодні опис електронних бібліографічних ресурсів та обмін даними забезпечується низкою вітчизняних та міжнародних правил, рекомендацій та стандартів, врахування котрих є обов'язковим для формування організованого та керованого ресурсу, який дозволить оперативно отримати науково опрацьовану та достовірну інформацію про роль особи українського бібліографа в національній та світовій культурі, його внесок у розробку теоретичних питань бібліографознавства та практичних засад бібліографії. Це особливо важливо на сучасному етапі постановки питання та моніторингу питань розвитку українських ресурсів біобібліографознавства на сайтах наукових та бібліотечних установ у відкритій мережі Інтернет.

---

1. Антоненко І.П. Каталогізація електронних ресурсів : наук.-метод. посіб. / І.П. Антоненко, О.В. Баркова ; наук. ред. О.В. Воскобойнікова-Гузєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К. : НБУВ, 2007. — 116 с.

2. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис : загальні вимоги та правила складання : ДСТУ 7.1:2006 (ГОСТ 7.1-2003, IDT). — Офіц. вид. — Чинний в Україні від 01.07.2007. — К. : Держспоживстандарт України, 2007. — III, III, 47 с.

3. Библиографический указатель: рекомендации по составлению и оформлению. — К.: Наук. думка, 1988. — 58 с.

4. Лобузін К.В. Інформаційні технології створення національних бібліографічних ресурсів / К.В. Лобузін // Бібліотечний вісник . — 2013. — № 1. — С. 9–14.

5. Национальная библиография в электронную эру: руководство и новые направления развития (National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions) [Електронний ресурс] / Жумер Майя (Maja Žumer), профессор Люблянского университета (г. Любляна, Словения), перевод с английского Н.К. Леликовой // IFLA. — Режим доступа: <http://www.ifla.org/ES/node/7858>.

6. Потик В.І. Проблеми розвитку біографічних досліджень та формування вітчизняних біобібліографічних інформаційних ресурсів // Українська біографістика. — 2005. — № 3. — С. 15–27.

7. Потик В.І. Ресурси довідкової біографічної інформації. Історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. — К., 2013. — С. 14.

8. Самофал О.І. Електронна бібліографічна продукція: створення та використання у віртуальному просторі [Електронний ресурс] / Самофал О.І. // Імперативи розвитку електронних бібліотек: pro et contra = Imperatives of the Electronic Libraries Development: pro et contra : матеріали міжнар. веб-конф. (м. Харків, 27 берез. 2014 р.). — Х., 2014. — Режим доступу : library.nulau.edu.ua/biblioteka/Web-konf-2014/Imperatives.pdf.

9. Станкевич О. Українське книгознавство у мережевих ресурсах вітчизняного бібліотечного веб-сегмента Інтернету / О. Станкевич // Бібліотечний вісник . — 2010. — № 1. — С. 14–21; Вона ж: Українське книгознавство XIX — першої половини XX ст.: план формування елек-

тронних ресурсів / О. Станкевич // Вісник Львівського університету. Сер. : Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. — 2010. — Вип. 5. — С. 258–265. Вона ж: Мережевий науково-інформаційний проект "Українське книгознавство XIX — першої половини XX ст.": методика створення [Електронний ресурс] / Олена Станкевич // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. — 2008. — № 1. — С. 286–306.

10. Стронська Н.Т. Формування мережевих ресурсів українського бібліографознавства та перспективи його розвитку / Н. Стронська // Рукописна та книжкова спадщина України. — К., 2014. — Вип. 18. — С. 589–595.

11. Трачук Л. Електронні бібліографічні ресурси віддаленого доступу на сайтах українських бібліотек / Л. Трачук // Вісн. кн. палати. — 2008. — № 12. — С. 10–13.

12. УКРМАРК : нац. формат представлення бібліогр. даних : (проект) [Електронний ресурс]. — К., 2004. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/node/1811>.

13. Филиппова Л.Я. Автоматизированные библиографические базы данных : пользовательский поход : книга для работников электронных библиотек и информационных служб, имеющих гуманитарное образование / Л.Я. Филиппова. — К. : Интеграл Кин, 1998. — 191 с.

14. Фокеев В.А. Электронная библиография в системе современных научных коммуникаций (в контексте пост- и протобиблиографии) / В.А. Фокеев // Вопр. Библиографоведения. — М., 2004. — Вип. 13. — С. 38–51.

15. Швецова-Водка Г.М. Класифікація комп'ютерних бібліографічних ресурсів // Швецова-Водка Г.М. Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Г.М. Швецова-Водка. — К. : Кондор, 2004. — Тема 5. П. 5.7. — С. 122–130.

16. EAD : кодированное архивное описание. Библиотека тегов. Версия 2002 / гл. ред. пер. Е.Д. Жабко. — Санкт-Петербург : ФГБУ «Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина», 2011. — 337 с. — (EAD Технический документ ; № 2).

17. Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR) [Electronic resource] // IFLA. — 1999. — Mode of access: <http://www.ifla.org/publications/functional-requirements-for-bibliographic-records>.

18. Guidelines for Authority and Reference Entries (GARE) / Recommended by the Working Group on an International Authority System // IFLA. — 1999. — Second edition. — Mode of access: <http://www.ifla.org/files/cataloguing/garr/garr.pdf>.

19. ISAAR (CPF) : Международный стандарт по созданию архивных авторитетных записей для организаций, лиц и семей : принят Комитетом по стандартам описания, Канберра, Австралия, 27–30 октября 2003 года : [перевод с английского] / гл. ред. пер. Е. Д. Жабко. — 2-е изд. — Санкт-Петербург : ФГБУ «Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина», 2011. — 247 с. — (Стандарты ICA).

20. ISAD (G) : Загальний міжнародний стандарт архівного описування. Схвалено комітетом з дескриптивних стандартів, Стокгольм, Швеція, 19–22 вересня 1999 р. / пер. та укр. версія Г. В. Папакіна ; Державний комітет архівів України ; Український НДІ архівної справи та документознавства. — 2-е вид. — К., 2001. — 48 с.

21. ISNI (International Standard Name Identifier) : ISO 27729 [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.isni.org/>.

22. RDA : Resource description & access [Electronic resources] / developed in a collaborative process led by the Joint steering committee for development of RDA (JSC), representing the American library assoc. [etc.]. — Mode of access: <http://www.rda-jsc.org/rda.html>.

23. Unicode Consortium [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.unicode.org/>.

24. UNIMARC / Authorities. Международный коммуникативный формат UNIMARC для авторитетных / нормативных записей. — М. : ГПНТБ, РГБ, РКП, 1994. — 100 с.

25. Virtual International Authority File [Electronic resource]. — Mode of access: <http://viaf.org/>.